confidential information and trade secrets in Ukraine]. *Aktualni pytannia yurydychnoi nauky v doslidzhenniakh molodykh vchenykh : zb. Materialiv vseukr. nauk.-prakt. konf. do Dnia nauky ta 30-richchia Nats. akademii pravovykh nauk Ukrainy (Kyiv, 18.05.2023).* Kyiv : Naukovo-doslidnyi instytut pravotvorchosti ta naukovopravovykh ekspertyz NAPrN Ukrainy, pp. 608–612. [in Ukr.].

ABSTRACT

Oleksandr Kravchenko. Defenition of "confidential information of business" and "confidential information about an individual". The business of Ukraine needs reliable protection of its commercially valuable information, namely confidential information (CI) of a business or trade secret (TS), as well as separately confidential information (CI) about an individual. This is especially important when it comes to the protection of CI of a business or TS, or CI of a natural person during martial law in Ukraine. For the present, businesses in Ukraine determine for themselves whether their commercially valuable information will be TS or CI, which is why it is proposed to distinguish between the concepts of «CI of business « and «CI about an individual». So far as different methods and means of protection and regulatory protection are applied to CI of business and CI of an individual, respectively.

After the investigation of our scientific research, we can state the following:

– it is necessary to distinguish between the concepts of «confidential information about an individual « and «confidential information of business», since different methods of protection against the leakage of such information and other threats must be used for each of them;

– taking into account the presence in the legal definition of CI of a legal entity, a certain business may secrete its commercially valuable information under the label «CI» or «TS». Therefore, it is necessary to clearly distinguish the concept of «CI about an individual « and the concept of «CI of business» in order to improve the conceptual and categorical apparatus of the legislative framework of Ukraine;

– CI of business is commercially valuable information in the field of business, which can negatively affect the profit of a certain enterprise in case of its leakage. Today, an entrepreneur can secret his commercially valuable information under the label «TS» or «CI» (of course, you need to add business here);

– CI about an individual is information about an individual (personal data, place of work, family composition, etc.), business reputation, family secrets, and other information about an individual.

Keywords: *confidential information of business, confidential information about an individual, trade secret, commercial value, information, protection, security.*

УДК 340.15
DOI: 10.31733/2078-3566/2023-6-29-34

Віктор ЛАЗАРЄВ©
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

СТАНОВЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ: ВІД СТАРОДАВНЬОГО РИМУ ДО XIX СТОРІЧЧЯ

Зазначено, що проблематика зловживання правом почала розглядатися ще римськими юристами. Римське право ще не знає самого поняття зловживання правом і не формулює заборону зловживання правом як загальний принцип права. Пізніше про факти різних зловживань у римському праві достовірно свідчать джерела писаного римського права. Епоха буржуазних революції слугує формуванню концепції «зловживання правом» у сучасному розумінні і знаходить своє відображення на нормативному рівні. Категорія «зловживання правом» знайшла відображення у: ст. ст. 4, 11 Декларації прав людини і громадянина (1789), Прусському земському уложенні (1794), Саксонському цивільному уложенні (1863), Цивільному уложенні Німецької імперії (1896), Швейцарському цивільному уложенні (1907), цивільному законодавстві інших країн.

Ключові слова: *зловживання правом, Стародавній Рим, Новий час, нормативно-правовий акт, законодавство, наука, доктринальні норми, буржуазні революції.*

© В. Лазарєв, 2023
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-9468-0497
judge2101@gmail.com

Постановка проблеми. В ході історичного розвитку суспільства та правової системи виокремлюється декілька періодів, в яких зазначено важливі зміни у сприйнятті та застосуванні права. Однією з ключових проблем є становлення концепції зловживання правом. Саме дослідження історії формування концепції зловживання правом дозволяє нам зрозуміти, як це явище розвивалося протягом часу. Знання про історію надає контекст для розуміння сучасного стану правової системи та проблем, пов'язаних зі зловживанням права. Аналіз етапів становлення концепції зловживання правом дозволяє визначити ключові фактори, що призводили до цього явища, а також його наслідки для суспільства, правопорядку. Знання про зловживання правом у минулому слугує важливою основою для вдосконалення сучасних правових систем. Активне врахування історичного досвіду може допомогти у визначенні недоліків і впровадженні ефективних механізмів контролю та запобігання подібним явищам. Отже, нагальним питанням, що постає перед науковою спільнотою, є дослідження етапів становлення концепції зловживання правом у різні історичні періоди, виокремлення факторів, що впливали на цей процес, розробка способів уникнення та контролю за подібними зловживаннями в майбутньому.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Проблематиці дослідження зловживання правом присвячено наукові доробки низки дослідників. Зокрема, це питання розглядали: А. Акімова, Т. Бровченко, Н. Бурменська, Н. Гарасимчук, Я. Греца, Р. Калюжний, Б. Карнаух, Н. Кузнецова, О. Мілетич, О. Рогач, М. Рубащенко, О. Свірін, А. Ткачук. Водночас слід зазначити, що дослідження зловживання правом відбувалося лише на теоретичному рівні, із визначенням його природи і особливостей. Питанню ґенези розвитку категорії «зловживання права» в історичному аспекті присвячено замалу кількість наукових досліджень, що визначає прогалину окресленого питання і вимагає проведення подальших комплексних досліджень у цьому напрямі.

Мета статті полягає в системному та глибокому дослідженні історії розвитку концепції зловживання правом протягом значущих історичних періодів — від Стародавнього Риму до XIX століття.

Виклад основного матеріалу. Право є важливим регулятором суспільних відносин та особливим феноменом суспільного життя, що визначає простір людської свободи, створює реальні можливості для реалізації людського потенціалу. З іншого боку, право висуває вимоги до поведінки суб'єктів права, визначає міру юридичної відповідальності за порушення правових приписів. У такому аспекті варто розглянути проблематику зловживання правом, оскільки поширеними стають випадки його вияву на різних рівнях функціонування права [3, с. 23]. Проте з метою опанування сутності категорії «зловживання правом» слід дослідити її історичну складову.

Л. Шапенко зазначає, що проблема зловживання правом, як і проблема кваліфікації поведінки, є однією з найбільш актуальних не лише в епоху сучасності і не лише для нашої держави. Окреслені питання розглядалися ще першими римськими юристами. Незважаючи на те, що римське право не оперувало безпосередньо терміном «зловживання правом» і цей термін не був закріплений безпосередньо в його нормах, слід визнати, що своїм виникненням досліджувана правова категорія зобов'язана насамперед римському праву. Причому вже тоді можна було помітити досить велику різноманітність прикладів зловживань [7, с. 29–30]. У зв'язку з цим вивчення положень римського права мало на меті передовсім обґрунтувати точку зору, згідно з якою в найдавніші часи свобода суб'єкта в користуванні своїми правами підлягала обмеженню у виняткових випадках [1, с. 13].

Як відзначають дослідники римського права, спочатку діяв принцип «qui jure suo utitur, nemini facit iniuriam» (з лат. «хто здійснює своє право, той не утискає прав інших»). Але траплялися випадки, коли здійснення особою належного їй права супроводжувалось умисним завданням шкоди правам та інтересам інших осіб; тоді з'являється поняття «зловживання правом»: «nullus videtur dolo facere, qui jure suo utitur» («ніхто не вважається таким, що вчиняє протиправно, якщо він користується своїм правом» [7, с. 29–30]; «summum ius – summa injuzia» («право, доведене до абсурда, – несправедливе право») [8, с. 31].

У науковій літературі наголошувалося, що проблема зловживання правом у римському праві існує лише як проблема вирішення окремих виключних за своїм характером випадків. Римське право ще не знає самого поняття зловживання правом і не

формулює заборону зловживання правом як загальний принцип права.

Згідно з давньоримським правом у межах наданого кожній особі суб'єктивного права ця фізична особа могла вчиняти будь-які дії, навіть якщо вони були на шкоду іншим. Одразу зазначимо, що під здійсненням права римське право розуміло вчинення уповноваженим суб'єктом дій, що мають на меті як задоволення його практичних інтересів, так і протидію порушенню цих прав із боку третіх осіб. Практично цей суб'єкт права не ніс при цьому жодної відповідальності [1, с. 13]. З цього приводу деякі дослідники вказували, що римські юристи прийняли ідею безвідповідальності під час використання права. Їхній погляд полягав у тому, що дії, здійснені відповідно до закону, не можуть тягнути за собою вимогу про компенсацію збитків [1, с. 14].

За загальним правилом, у римському праві діяв принцип безмежної свободи правоздійснення. Негативні наслідки користування особою своїм правом для третіх осіб, навіть якщо воно полягало у знищенні фактичного стану, з якого ці особи мали користь, або в заподіянні їм шкоді, що було значно більшою порівняно з отримуваною уповноваженим суб'єктом користю, не були за правом Давнього Риму підставою для визнання таких дій правопорушенням.

У давньоримському праві діяв такий принцип: «qui jure suo utitur, neminem laedit», тобто «той, хто користується своїм правом, нікому не завдає шкоди». Цей принцип, виведений із римського законодавства і промов римських юристів та сформульований пізніше юриспруденцією як загальний принцип, відображає сутність рабовласницького устрою, коли вся влада та необмеженість у користуванні правами надавалися рабовласникам. А отже, це означало, що зрештою зловживання правом не існує. Водночас, незважаючи на те, що самого терміна «зловживання правом» або подібного до нього давньоримські юристи не сформулювали, у їхніх працях можна натрапити на приклади діянь, котрі за змістом є зловживанням правом, а вчинення їх тягло відповідні правові наслідки [1, с. 14].

Також у римському праві, з метою досягнення балансу між інтересами суспільства, моральними нормами, релігійними принципами тощо, встановлювалися обмеження для цього права. Це було обумовлено тим, що безконтрольне користування суб'єктивними правами призводило до певних нестач, обмежень і навіть прямих шкідливих наслідків для інших членів суспільства [1, с. 14]. Водночас дослідники зауважують, що з огляду на принцип необмеженого користування правом завжди виникали особливо гострі та болючі ускладнення [1, с. 14].

Пізніше римляни такі діяння почали називати «шикана» *(chikane)*. Осмислення суперечності, що склалася між принциповим положенням і практикою здійснення суб'єктивних прав, дало змогу римським юристам дійти висновку про необхідність часткової заборони діянь, що формально відповідають мірі правового панування суб'єкта (суб'єктивному праву), але не служать задоволенню жодних його інтересів. Це втілилось у відомій формулі «malitis non est indulgendum», що означає «зловживання непростиме» [1, с. 14].

Так, у Гая можна прочитати «male nostro jure uti non debemus»; ***або*** «malitiis indulgen dumnon est». Йдеться про зловживання повноваженнями господарем стосовно раба. Зокрема, закріплено: «не дозволяється занадто жорстоко обходитися зі своїми рабами без законної причини» – і далі: «у випадку, коли б жорстокість панів виявилася нестерпною, їх потрібно примушувати продавати своїх рабів в інші руки. І те, й інше по справедливості, адже ми не повинні зловживати наданим нам правом» [1, с. 14].

Про факти різних зловживань у римському праві достовірно свідчать джерела писаного римського права [4, с. 31]. Законом Юстиніана, наприклад, власникам міських ділянок у Константинополі було заборонено будувати високі стіни, якщо вони робили це лише для того, щоб позбавити інших власників морської панорами. Схожі заборони мали місце і в місцевих будівельних статутах римських спільнот, у тому числі й такі, що захищають інтереси сусідів щодо шкідливих забудов [1, с. 14].

Можна стверджувати, що вивчення зловживання правом у Стародавньому Римі розкриває складний баланс між безмежною свободою суб'єктивних прав і необхідністю обмежень із метою уникнення негативних наслідків для суспільства. Римські юристи враховували різноманітні аспекти, такі як мораль, релігійні принципи й інтереси громадськості, встановлюючи обмеження для забезпечення справедливого та гармонійного функціонування правової системи. Розвиток концепцій управління правами у Стародавньому Римі визначав важливі принципи, що мали вплив на

подальший розвиток правових традицій. Зловживання правом ставало важливим аспектом, що сприяв формуванню балансу між індивідуальними правами та загальними інтересами суспільства, наводячи на розуміння необхідності обмежень для досягнення справедливості та стабільності, однак на нормативному рівні він майже не вживався, розвиваючись на початку лише на доктринальному рівні, формуючи юридичну термінологію.

Така сама ситуація складалась у середньовічній Європі, де суди або правові акти забороняли зловживання правом лише в окремих випадках [1, с. 14; 5]. Незважаючи на те, що саме поняття зловживання правом не знайшло свого закріплення в римському праві, ідеї, що були закладені римськими юристами щодо існування феномена зловживання правом, знайшли своє відображення в цивільному законодавстві низки країн.

Епоху буржуазних революцій Нового часу можна вважати періодом формування зазначеної концепції в її сучасному розумінні, включно зі введенням у юридичний лексикон відповідних юридичних термінів (шикана, зловживання).

Уперше закріплення принципу заборони зловживання правом з'явилося у Франції в епоху Французької революції. Стаття 4 Декларації прав людини і громадянина 1789 р. (далі – Декларація) встановлювала: «Свобода полягає в можливості робити все, що не шкодить іншому: отже, здійснення природних прав кожної людини обмежено лише тими межами, які забезпечують іншим членам суспільства користування тими самими правами. Межі ці можуть бути визначені тільки законом». Стаття 11 Декларації закріплювала найважливіший принцип: «Вільне висловлювання думок та точок зору є одними з найцінніших прав людини; тому кожен громадянин може вільно висловлюватися, писати, друкувати, відповідаючи лише за зловживання цією свободою у випадках, передбачених законом».

Наступним закріпленням принципу заборони зловживання правом на конституційному рівні було Пруське Земське Уложення 1794 р. (далі – Уложення), котре встановило заборону шикани як однієї з форм зловживання правом, тим самим зробивши вплив на подальший розвиток концепції зловживання правом у правовій науці. Так, у параграфі 28 Уложення щодо зловживання власністю вказувалося: «таке користування власністю, яке, за своєю суттю, може мати виключно лише те призначення, щоб заподіяти кому-небудь неприємність». У параграфі 37 Титулу 6 Уложення як зловживання правом зазначалось, що неправомірною є поведінка особи, котра «з багатьох способів правореалізації… умисно, з наміром заподіяти шкоди ближньому вибирала для останнього шкідливий спосіб».

В Уложенні вперше було встановлено покарання за зловживання правом. Так, у параграфах 72 та 107 Уложення була визначена відповідальність за зловживання правом, що полягала в позбавленні привілеїв, використаних на шкоду державі або громадян, і відшкодуванні заподіяних збитків. Подальше нормативне закріплення заборони зловживання правом знайшло своє відображення в Цивільному уложенні Німеччини 1896 р. (далі – ЦУН). А саме, відповідно до параграфу 226 ЦУН: «не допускається здійснення права, якщо метою такого здійснення може бути тільки заподіяння шкоди іншому». Впровадження принципу заборони зловживання правом у законодавство спричинило появу невизначеності щодо встановлення меж добросовісного використання права та його зловживання [2, с. 31].

На підставі здійсненого аналізу давньоримського та європейського права можна дійти висновку, що у XVIII–XIX ст. ст. практично всі правові системи в межах романо-германської правової сім'ї визнавали неприпустимість зловживання правом [6, с. 35], що знайшло відображення, зокрема, і в судовій практиці Франції, Прусському земському уложенні (1794), Саксонському цивільному уложенні (1863), Цивільному уложенні Німецької імперії (1896), Швейцарському цивільному уложенні (1907), цивільному законодавстві інших країн. Отже, можна стверджувати: до XVIII ст. категорія зловживання правом стала відома як європейській правовій доктрині, так і законодавству. Останнє прямо забороняло зловживання правом, не виокремлюючи його окремих форм.

Найоптимальніше визначення зловживання правом було сформульоване у Цивільному уложенні Німецької імперії 1896 року. Це пов'язане передовсім із тим, що німецькі юристи XIX ст. розробили ґрунтовне вчення про зловживання правом. Окрім того, ще раніше заборона зловживання правом була визнана в Німеччині нормою загального права, де передбачено свої методи боротьби з проявами цього явища: судовий позов про заздалегідь недобросовісне подання позову. Як уже зазначалося,

параграф 226 Німецького уложення проголошував: «Не допускається здійснення права, якщо метою такого здійснення може бути тільки заподіяння шкоди іншому».

Теорія зловживання правом виникла у французькій науці внутрішньодержавного права в середині XIX ст. В умовах панування в науці міжнародного права цивілістичних концепцій міжнародної відповідальності держав було здійснено спробу ввести в його арсенал і категорію зловживання правом. Прихильники застосування теорії зловживання правом часто використовували аргумент про те, що ця теорія знайшла своє місце у внутрішньодержавному праві і спрямована проти ідей абсолютного суверенітету. Принцип, що забороняє зловживати правом, деякі вчені (наприклад, французький дослідник Тріфу) навіть називали серед загальних принципів у міжнародному праві [1, с. 14].

Отже, XIX ст. знаменує вихід інституту зловживання правом за межі певної країни і перехід його у міжнародну площину. Так, з'явившись у Стародавньому Римі на доктринальному рівні, з часом зловживання правом знаходить своє відображення не лише на рівні національного законодавства, а й виходить за його межі.

Висновки. Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що становлення інституту зловживання правом виявляє важливий аспект у розвитку правової теорії та практики. Аналізуючи динаміку розвитку цього інституту протягом значного проміжку в історії, можна простежити, як суспільство реагувало на виклики своєї епохи та як змінювалися підходи до балансу між індивідуальними свободами та громадськими інтересами.

Зародження інституту зловживання правом відбувалося на доктринальному рівні. Римські юристи вже в ранні періоди розвитку права усвідомлювали, що необмежене користування правами може призвести до негативних наслідків для громадськості та порушити соціальний порядок. Принцип «suum cuique tribuere» («кожному віддайте його») відображав бажання забезпечити кожній особі її права, але водночас визнавав необхідність встановлення меж, за якими могли переважати вищі інтереси спільноти. Доктринальні норми, що запроваджувалися юристами Стародавнього Риму, інтегруються у законодавство, однак вони оперують лише цивільним законодавством.

У подальшому інститут зловживання правом набував нових розмірів і специфіки у зв'язку із соціальними, економічними та політичними трансформаціями. В цілому XVIII ст. визначало перехід від феодального порядку до модерного суспільства, а інститут зловживання правом набував нових форм та визначень.

У XIX ст. спостерігається активізація обґрунтування та визначення норм права, що відбивається у великій кількості правових актів та наукових праць того часу. Однак водночас розвивається і інститут зловживання правом. Так, на доктринальному і нормативному рівнях уже надаються більш точні й обґрунтовані визначення цій категорії, що у подальшому стають підґрунтям сучасних наукових досліджень. Загалом становлення інституту зловживання правом є важливим аспектом розвитку правової системи та суспільства в цілому. Розуміння його динаміки та особливостей може сприяти вдосконаленню правових механізмів.

Список використаних джерел

1. Вдовичен О. Генеза розвитку категорії «зловживання правом». *Вісник.* 2013. № 18. С. 13–16.

2. Котько М. І. Генезис принципу заборони зловживання правом від римських часів до сучасного втілення в практиці ЄСПЛ. *Європейські перспективи.* 2020. № 3. С. 29–34. URL: http://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/12/29-_Kot_ko.pdf.

3. Подковенко Т., Голубєва І. Зловживання правом: загальнотеоретичні аспекти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 3(31). С. 22–28. URL: http://app.wunu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/3-2022-2.pdf.

4. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження : монографія. Ужгород : Ліра, 2011. 368 с.

5. Рогач Я. О. Проблема зловживання правом у римському праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2008. Вип. 10. С. 64-67.

6. Рогач Я. О. Становлення та розвиток категорії зловживання правом у законодавстві Німеччини (XVII-XIX ст.). *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 35–39.

7. Шапенко Л. О., Степанківська Н. А. Зловживання правом як загроза стабільним суспільним відносинам. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 29–32.

8. Nesterenko A. Concepts of Roman law in modern justice. *Global prosperity*. 2022. Vol. 2. Issue 4. P. 27–33.

Надійшла до редакції 29.11.2023

References

1. Vdovychen, O. (2013) Heneza rozvytku katehorii «zlovzhyvannia pravom» [Genesis of the category «abuse of law»]. *Viche.* № 18, pp. 13–16. [in Ukr.].

2. Kotko, M. I. (2020) Henezys pryntsypu zaborony zlovzhyvannia pravom vid rymskykh chasiv do suchasnoho vtilennia v praktytsi YeSPL [The genesis of the principle of prohibition of abuse of law from Roman times to modern implementation in the practice of the ECHR]. *Yevropeiski perspektyvy.* № 3, pp. 29–34. URL: http://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/12/29-_Kot_ko.pdf. [in Ukr.].

3. Podkovenko, T., Holubieva, I. (2022) Zlovzhyvannia pravom: zahalnoteoretychni aspekty [Abuse of law: general theoretical aspects]. *Aktualni problemy pravoznavstva*. Vyp. 3, pp. 22–28. URL: http://app.wunu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/3-2022-2.pdf. [in Ukr.].

4. Rohach, O. Ya. (2011) Zlovzhyvannia pravom: teoretyko-pravove doslidzhennia [Abuse of law: a theoretical and legal study] : monohrafiia. Uzhhorod : Lyra, 368 p. [in Ukr.].

5. Rohach, Ya. O. (2008) Problema zlovzhyvannia pravom u rymskomu pravi [The Problem of Abuse of Law in Roman Law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia : Pravo.* № 10, pp. 64–67. [in Ukr.].

6. Rohach, Ya. O. (2011) Stanovlennia ta rozvytok katehorii zlovzhyvannia pravom u zakonodavstvi Nimechchyny (XVII-XIX st.) [The re-establishment and development of the category of abuse of law in German law (XVII-XIX centuries)]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava.* № 3, pp. 35–39. [in Ukr.].

7. Shapenko, L. O., Stepankivska, N. A. (2014) Zlovzhyvannia pravom yak zahroza stabilnym suspilnym vidnosynam [Abuse of law as a threat to stable social relations]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal.* № 6, pp. 29–32. [in Ukr.].

8. Nesterenko, A. (2022) Concepts of Roman law in modern justice. *Global prosperity*. Vol. 2. Issue 4, pp. 27–33.

ABSTRACT

Viktor Lazariev. Evolution of the concept of abuse of law: from Ancient Rome to the nineteenth century. The study notes that the problem of abuse of law is an urgent issue of both the present and the past. The first lawyers began to consider the issue of abuse of law. The emergence of the category of «abuse of law» arose at the doctrinal level and was not reflected at the regulatory level. Roman law did not yet know the very concept of abuse of power and did not formulate the prohibition of abuse of power as a general principle of law. Roman lawyers accepted the idea of irresponsibility in the use of law.

It is established that over time, as early as the sixth century, the category of «abuse of law» begins to be traced in the sources of written Roman law. The development of the concepts of rights management in ancient Rome determined important principles which had an impact on the further development of legal traditions. The abuse of law was an important aspect that contributed to the formation of a balance between individual rights and the general interests of society.

The author emphasizes that in the eighteenth and nineteenth centuries, virtually all legal systems within the Romano-Germanic legal family recognised the inadmissibility of abuse of law. Thus, the category of «abuse of law» is reflected in Articles 4 and 11 of the Declaration of the Rights of Man and of the Citizen (1789), the Prussian Zemstvo (1794), the Saxon Civil Code (1863), the Civil Code of the German Empire (1896), the Swiss Civil Code (1907), and civil legislation of other countries. The category of abuse of law has become known to both European legal doctrine and legislation.

The author concludes that the establishment of the institution of abuse of law is an important aspect of the development of the legal system and society as a whole. Understanding its dynamics and features may contribute to the improvement of legal mechanisms.

Keywords: *abuse of law, Ancient Rome, Modern times, legal act, legislation, science, doctrinal norms, bourgeois revolutions.*